

Tyypitalot historian peilinä ja toivona tulevasta

Markus Lähteenmäki

doi.org/10.23995/tht.115728

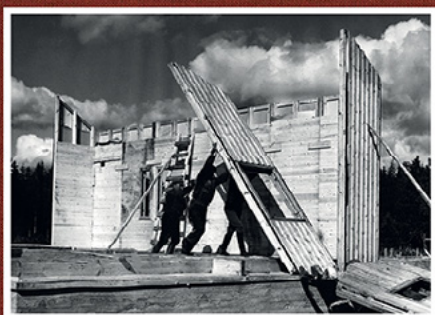
Kirja-arvio: Kristo Vesikansa, Philip Tidwell & Laura Berger, *New Standards – Timber Houses Ltd. 1940–1955* (Helsinki: Garret Publications, 2021).

Avainsanat: *Arkkitehtuuri, rakennusteollisuus, puuteollisuus, tyypitalot, standardisointi, Kaarlo Humalisto, Heikki ja Kaija Siren, toinen maailmansota, kylmä sota, arkkitehtuurinäyttelyt, Suomen arkkitehtuurimuseo, Venetsian Biennaali*

NEW STANDARDS

KRISTO VESIKANSA
PHILIP TIDWELL
LAURA BERGER

1900-luku on leimallisesti sarjatuotannon, muunneltavien tilojen ja uusien standardien aikakautta. Vuosisadan alussa niin teollisuus kuin taiteetkin pyrkivät kehittämään uusia tuotantotapoja, jotka tukeutuivat uusiin teknologioihin ja vastasivat tarpeeseen tuottaa paljon ja nopeasti. Fordin ja Taylorin opit näkyivät ympäri maailmaa kulttuurissa ja teollisuudessa. Nämä haaveet liittyivät oleellisesti myös yhteiskunnan sosiaalisten rakenteiden muutoksiin, kaupungistumiseen, sotien jälkeisiin jälleenrakentamishankkeisiin ja haaveisiin uudenlaisen yhteiskunnan rakentamisesta. Kasvava kaupunkilainen työväenluokka tarvitsi uusia tapoja elää, joihin teollinen tuotanto myös vastasi. Sen tuotteet, kuten Ford tai vieläkin enemmän 1930-luvun Saksassa kehitetty Volkswagen, oli tarkoitettu kaikkien saataville. Myös taiteissa elokuva, valokuva ja montaasi uusia teollisia tuotantotapoja hyödyntäen toivat taiteen uudella tavalla osaksi yhteiskuntaa ja taiteellisen työn lähemmäs teollista työtä, kuten Walter Benjamin tunnetusti

argumentoi.¹ Uusi, moderni yhteiskunta oli liikkuva ja uudella tavalla tasa-arvoinen.

Arkkitehtuurissa unelmat samoihin standardeihin perustuvasta joustavasta elementtirakentamisesta, joka toteutettaisiin teollisena sarjatuotantona, oli yksi uuden, modernin arkkitehtuurin kantavia ajatuksia. Kaikkiin näihin unelmiin ja tähän samaan aaltoon voidaan nähdä liittyvän myös Suomessa toimineen Puutalo Oy:n valmistamat elementtiratkaisuun toteutetut puutalot. Vaikka ensivaikutelmaltaan ne eivät olekaan sitä Modernismia isolla M-kirjaimella, joka usein esitetään arkkitehtuurin moderniteetin airuena, nämä puutalot kytkeytyvät moniin modernisaation haaveisiin ja prosesseihin elimellisesti ja esimerkillisesti. Ne olivat oman aikansa Volkkareita, kaikille tarkoitettuja tasavertaisia taloja, joita voitiin valmistaa sarjatuotantona paljon ja nopeasti. Ne kertovat erilaista tarinaa arkkitehtuurista osana modernia yhteiskuntaa kuin monet tarinat suurista arkkitehtuuriteorioista ja uusista uljaista kaupungeista, ja hyvä niin. Tällaiset talot toteuttavat modernisaatiota ja modernia elämäntapaa ilman suuria julistuksia, yhteiskunnan muutosten hiljaisina rakentajina. Ehkä juuri siksi niiden arkkitehtuurin kautta on onnistuttu kertomaan erinomaisen monipolvinen ja rikas kertomus 1900-luvun Suomesta ja sen suhteista ulkomaailmaan. Puutalo Oy:n historia on uusien standardien, mutta myös Suomen yhteiskunnallisen, teollisen ja taloudellisen kehityksen sekä kansainvälisten suhteiden historiaa. Arkkitehtien Kristo Vesikansan, Philip Tidwellin ja Laura Bergerin tuottama *New Standards* tarjoaa siitä kauniin ja tasapainoisen yleisesityksen.

1 Ks. esim. Walter Benjamin, "The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction," in *Illuminations*, ed. Hannah Arendt, trans. Harry Zohn (New York: Schocken Books, 1969); Walter Benjamin, "The Author as Producer," in *Selected Writings*, trans. Rodney Livingstone, vol. 2 (Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, n.d.), 768–82.

Puutalo Oy sai alkunsa Karjalan evakkojen asuttamistarpeista talvisodan jälkeen. Se ei varsinaisesti keksinyt mitään uutta, vaan toi monien stardardoimistytöitä tehneiden arkkitehtien ajatuksia yhteen Suomen puuteollisuuden kanssa. Tuloksena oli yhtiö, joka sovelsi ja toteutti muunneltavin, sarjatuotetuin elementein rakennettavia, nopeasti pystytettäviä taloja. Siitä tuli suuri sotien ja niiden jälkeisen ajan menestys ja rahasampo, jonka siivitti lentoon Natsi-Saksan armeijan tilaukset ja joka lopulta vei taloja kymmeniin maihin ympäri maailmaa. Puutalo Oy valmisti sarjatuotettuja elementtitaloja 1940- ja 1960-lukujen välillä kirjan esittämän karkean arvion mukaan pitkälti toista sataa tuhatta ja lähes kymmenen miljoonan neliömetrin verran. Vertailukohtana, esimerkiksi Helsingin kaupungin nykyinen uuden asuineliöiden rakentamisen vuosittainen tavoite on seitsemänsataatuhatta neliometriä.² Omakotitalojen lisäksi Puutalo Oy tosin valmisti muun muassa kouluja, sairaaloita sekä ovia, ikkunoita ja muita yksittäisiä rakennuksen osia. Elementtiratkaisut taipuivat moneen. Vaikka Puutalo Oy saikin alkunsa suomalaisten evakkojen asuttamisesta, lopulta valtaosa sen tuottamista rakennuksista suuntautui vientiin ja vain noin joka kymmenes myytiin suomalaisille.

Suomessa Puutalo Oy:n historian läpi avautuu näkymä sodan muuttamaan Suomeen, mutta myös laajempaan yhteiskunnalliseen muutokseen, jossa maaseudun ja kaupunkien sekä yhteiskuntaluokkien keskinäisiä suhteita, valtion kansainvälisiä yhteyksiä ja koko talousjärjestelmän käytäntöjä määriteltiin uudelleen. Yhtiön standardoidut talot ja niiden rakentamiseen kehitetyt sarjatuotantona valmistetut elementit uudistivat Suomen puu- ja rakennusteollisuutta. Ne toivat väljän asumisen perheyksikkönä myös työväenluokkien saataville sekä erillistaloja kasvavien kaupunkien laitamille. Talojen taustalla kehittynyt teollisuus puolestaan loi Suomen

puu- ja sahateollisuudelle uuden toimialueen, joka suuntautui vahvasti juuri vientiin.

Vaikka *New Standards* on arkkitehtien tekemä, siinä arkkitehdit ovat monin tavoin sivuosassa tai edustettuina kollektiivina ja toimistona, joka palvelee teollisuutta ja yhteiskuntaa. Ne suunnitelmat, joita tunnetut arkkitehdit kuten Heikki ja Kaija Siren tekivät, näyttäytyvät epäonnistumisina pikemmin kuin menestystarinoina. Arkkitehtuuri sen sijaan tulee kirjan kertoman Puutalo Oy:n tarinan myötä esille oleellisena ja tärkeänä osana yhteiskuntaa. Puutalo Oy:n tarina on osoitus siitä, miten arkkitehtuuri liittyy teollisuuteen, kansainvälisiin suhteisiin, ja miten sen tuottamat asumisen muodot ja monet muut aspektit ovat merkittävä osa yhteiskunnan kehittymistä. Juuri tyyppitalot niiden neutraalilta vaikuttavan, muunneltavan, sarjatuotetun ja yleisen luonteen vuoksi tuntuvatkin olevan hyvä peili näiden muutosten kertomiseen. Muuntautuvat talot tulevat käyttäjiensä näköisiksi niin poliittisesti kuin sosiaalisestikin. Siinäkö juuri on niiden voima?

Jos Puutalo Oy:n historia Suomessa liittyy moniin keskeisiin historiallisiin muutosprosesseihin, on kansainvälinen osa sen historiaa vielä kiinnostavampi. Talvisodan jälkeen siitä tuli osa puuteollisuuden uudelleenjärjestelyä Natsi-Saksan suuntaan, kun perinteiset kauppareitit sulkeutuivat. Jatkosodan aikana Puutalo Oy toimitti parakkeja ja taloja Natsi-Saksan armeijalle Lappiin ja itäisen Euroopan valloitetujen alueiden saksalaistamista varten. Sotien jälkeen niin Suomen kuin Puutalo Oy:nkin suunta muuttui, ja taloja toimitettiin ensin sotakorvauksina ja myöhemmin kauppatavarana Neuvostoliittoon kymmeniä tuhansia. Siellä niistä rakentui uusien teollisuuskeskittymien asuinalueita sekä taloja tiede- ja kulttuurisivistyneistölle suurkaupunkien laiduille. Samaan aikaan alkoi vienti myös muualle, ja pienempiä määriä vietiin ympäri maailmaa Argentiinasta Australiaan ja Israelista moniin Euroopan maihin.

2 *The Most Functional City In The World: Helsinki City Strategy 2017–2021* (Helsinki, n.d.), 23.

1950-luvun puolivälissä talojen vienti Neuvostoliittoon tyrehtyi. Asuntotuotantoa suunnattiin enemmän kotimaahan, mutta myös uusiin kohteisiin, kuten Länsi-Saksaan, Ruotsiin ja Jugoslaviaan Skopjen jälleenrakentamiseen, missä vuoden 1963 maanjäristys oli tuhonnut suuren osan kaupungista. Osana tätä YK:n voimannäytteenä toteutettua, arkkitehti Kenzo Tangen johtamaa suurhanketta arkkitehtuuriosaamista, rakennusmateriaaleja ja kokonaisrakennuksia tuotiin Skopjeen ympäri maailmaa. Suomesta sinne vietiin juuri Puutalon valmistamia erillistaloja. Tätä kiinnostavaa episodista kirja ei harmi kyllä käsittele, vaikka se olisi tarjonnut oivallisen vertailevan tapauksen sille, miten eri maiden arkkitehtuuri ja rakennustuotanto toimi kansainvälisen kaupan ja politiikan välineenä kylmän sodan ajan Euroopassa.

Näin suomalaisista taloista tuli vuosikymmenen sisällä uudelleenasettamisen, sodan ja sorron, jälleenrakentamisen ja teollistumisen välineitä monessa maailman kolkassa. Ne tarjosivat päivissä pystytettäviä taloja uusien tehdas- ja kaivosyhteisöjen, liikkuvien armeijajaksikoiden, rajojen ja kansanryhmien asuttamiseen. Näin ne tulivat osallisiksi monenlaisia historiallisia prosesseja, joiden jäljet näkyvät myös niiden suunnitelmissa; siinä, miten taloihin liittyvää markkinointimateriaalia mukailtiin kuhunkin tilanteeseen sopivaksi ja miten koko teollisuus ja talot itse mukautuivat näihin tilanteisiin. Kirja tarjoaa tästä useita esimerkkejä, ja Netta Böökin ja Anna Kondrackan artikkelien myötä syväluotaavammat katsaukset Neuvostoliittoon ja Saksaan. Monet kysymykset jäävät myös auki niin yksityiskohdiltaan kuin laajemminkin. Uusien alueiden valloitukset ja jälleenrakentamiset ovat aina myös poliittisten ja ideologisten rakenteiden uudelleenmäärittelyä. Kirjassa tätä puolta ei juuri käsitellä, vaikka muistetaankin todistella, että todisteita suomalaisten rakennusten käytöstä keskitysleireillä ei ole – toisin kuin on uskallettu arvella.

Puutalo Oy:n talojen sosiaalisia merkityksiä kirjassa avaa Riitta Niskasen artikkeli, joka tarkastelee yhtiön markkinointimateriaalin luomaa perhekäsitystä ja sosiaalista todellisuutta. Lisäksi kirjassa tarkastellaan eri maihin toimitettujen talojen paikallisia muunnoksia elintapojen ja maun mukaan. Hieman yllättäen ehkä voimakkaimman vaikutuksen arkkitehtuurin rooleista ja monista elämistä tekevät Juuso Westerlundin upeat valokuvat asutuista Puutalo Oy:n taloista eri puolilla maailmaa. Myös Aalto-yliopiston puurakentamisen professori Pekka Heikkisen kirjaan sisällytetty omakohtainen ylistys Puutalolle, jossa hän on kaksikymmentä vuotta perheineen asunut, avaa näiden talojen luonnetta ja muunneltavuutta. Heikkisen tarkkasilmäinen ja empaattinen talon lukeminen näyttää, miten mallitaloja mukailtiin ja muokattiin niiden pysyttämistä lähtien vuosikymmenten kuluessa, kun ilmanvaihto, eristys- ja ympäristövaatimukset sekä asujien elintavat ja maut muuttuivat.

On täysin ymmärrettävää, että *New Standards* ei tyhjentävästi vastaa kaikkiin Puutalo Oy:n historian herättämiin kysymyksiin, koska yhtiön tarina liittyy niin moneen ja siihen liittyy valtava määrä arkistomateriaalia, jota kirja hyödyntää vain pieniltä osin. Aiheen kattavaan ja perinpohjaiseen esittelyyn se suoraan kiistääkin pyrkivänsä. On kuitenkin tulevalle tutkimukselle eduksi eritellä myös kirjan puutteita tai niitä aiheita, joita minun mielestäni olisi hyvä jatkossa tämän historian osalta avata enemmän.

Yksi niistä liittyy jo mainittuun poliittiseen ja ideologiseen puoleen, toinen puutalotuotannon kansainvälisiin malleihin ja käytäntöihin. Vaikka kirja kertoo ”vaikutteista” joita tuli muun muassa Ruotsista ja Yhdysvalloista, olisi kiinnostava tarkentaa näitä suhteita. Mitä lopultakin olivat nämä ”vaikutteet” ja prosessit ja miten ne omaksuttiin ja käännettiin suomalaisen rakennustuotantoon? Mitä ne kertovat kansainvälisestä arkkitehtuurin teknologisesta ja kulttuurisesta vuorovaikutuksesta ja sen muutoksista 1900-luvun saatossa? Saman voisi kysyä

myös toisinpäin. Mikä oli näiden ”Suomi-talojen” (kuten ne monissa maissa yhä tunnetaan) vaikutus paikallisiin teknisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin tapoihin? Westerlundin kuvat rikastuttavat käsitystä tästä poeettisesti, ja Böökin sekä Kondrackan artikkelit vastaavat tähän osin Saksan ja Neuvostoliiton kohdalla, mutta tälläkin saralla riittäisi yhä paljon pohdittavaa. Puutalo Oy:n talot ja niihin liittyvät materiaalit antaisivat tähän mahdollisuuden, esimerkiksi valmistusteknologioiden ja arkkitehtuurin muotojen leviämisen, mutta myös luokka- ja sukupuolikiusymysten kautta. Nyt käy muun muassa ilmi, että Suomessa taloilla oli luokkarakenteita tasapuolistava vaikutus, mutta Neuvostoliitossa niiden merkitys oli osin päinvastainen, kun niitä rakennettiin tieteen ja taiteen eliitin asuintaloiksi. Entä ketkä olivat suomalaisten toimijoiden kilpailijoita? Miten Puutalot vertautuvat niihin? Mikä teki niistä niin yliverlaisia? Vai olivatko ne lopulta yliverlaisia lainkaan?

Kolmas kysymys liittyy talojen suunnittelu- prosesseihin. Kirja viittaa usein suunnittelijoihin ja nostaa esiin sekä tunnettuja arkkitehteja (esimerkiksi Sirenit ja Jorma Järvi), jotka olivat töissä itse yhtiöllä tai joilta tilattiin suunnitelmia, että myös tunnetumpia tekijöitä, kuten Kaarlo Humalisto, joka vastasi tuhansien suunnitelmien ja piirustusten laatimisesta. Vaikka kirja paikotellen avaakin sitä, miten talojen suunnitelmat syntyivät ja muuttuivat, miten niitä muunneltiin paikallisesti sopiviksi ja miten itse standardoimisjärjestelmien muutokset ajan myötä vaihtelivat, jää näistä yhä myös paljon kysymyksiä ilmaan. Mikä oli kenenkin rooli, ja mitkä ajatukset ajoivat kulloistakin suunnitelmaa? Miten tämä suhtautuu laajempiin arkkitehtuurin ammatillisten prosessien ja omakuvan muutoksiin?

Moneen kysymykseen tuotannosta ja toimituksista, jotka jäävät nyt arvioiden varaan, olisi varmaankin voinut saada paremman käsityksen seuraamalla yhtiön kassavirtoja. Se ymmärrettävästi on valtava urakka jo muutenkin laajan arkistomateriaalin lisäksi.

Kokonaisuutena kirjan rikkaus on sen monipuolisuudessa ja siinä, miten siinä näkyy materiaalin löytämisen ja esittelyn into. Kirja onkin hieno esimerkki siitä, miten näyttelynteko voi ohjata tutkimusta sekä näyttelyn ja kirjan vuoropuhelusta. *New Standards* sai alkunsa Suomen edustuksesta Venetsian arkkitehtuuribiennaalissa vuonna 2021 ja on sittemmin ollut näyttelynä esillä myös Arkkitehtuurimuseossa Helsingissä (21.01.2022–10.04.2022). Venetsian näyttely oli pieni ja tiivis esitys, jossa Suomen paviljonkina toimiva Alvar Aallon suunnittelema (Puutalo Oy:n elementeistä rakennettu!) pieni puurakennus oli ahdettu täyteen info-grafiikkaa, piirustus-, ja muita arkistokopioita sekä Westerlundin valokuvia. Biennaalin informaatiotulvassa tällaiset monipolviset esitykset helposti hukkuvat suurempien eleiden alle, mutta sisällöltään näyttely sopi biennaalin teemaan – kuraattori Hashim Sarkisin asettamaan empatiaa ja uusia standardeja etsivään otsikkoon ”How will we live together?” – hyvin, ja myös muut paviljongit (Japani ja Yhdysvallat) esittelivät tavanomaisia ja sarjatuotettuja puurakenteita. Tämä entisestään herätti mielenkiintoa näiden yhteyksistä. Se on kysymys, johon tämä kirja, eikä mikään näistä näyttelyistä onnistunut vastaamaan.

Arkkitehtuurimuseossa näyttely pääsee paremmin esiin, vaikka olisi toivonut, että museo olisi antanut sille vielä enemmän tilaa, resursseja ja pontta. Aiheen monipolvisuus, sen tekijöiden kokemus näyttelynteossa ja -suunnittelussa, siihen liittyvän historiallisen visuaalisen materiaalin ja Westerlundin kuvien rikkaus olisivat antaneet tähän hyvät lähtökohdat. Jo nyt pienen salin näyttely merkittävästi tukee ja rikastuttaa Arkkitehtuurimuseon suuren salin täyttävää puuarkkitehtuurinäyttelyä.

Yhdessä näyttelyiden ja kirjan suurin anti on tuoda värikkäästi ja monipuolisesti esiin vähälle huomiolle jäänyt episodi suomalaisen arkkitehtuurin ja rakennusteollisuuden historiassa. Kirja arvioi uudelleen sodan merkityksen suomalaisen arkkitehtuurin ja rakennusteollisuuden

kehitykselle ja avaa uuden näkökulman sotien jälkeisiin vuosikymmeniin. Kauniilla ja monipuolisella muodollaan se myös asettaa omat uudet standardinsa suomalaisille arkkitehtuurikirjoille. Tähän kirjaan tekee mieli tarttua ja sitä tekee mieli selailla. Sen monenlaisista teksteistä ja rikkaasta kuvituksesta saa paljon irti eri tavoin katselemalla ja lukemalla. Sen uskoisi ja toivoisi löytävän yleisöä myös suomalaisen arkkitehti- ja tutkijayhteisön ulkopuolelta. Kuitenkin myös tutkijoille siitä löytyy pureskeltavaa, ja alusta loppuun luettuna siitä aukeaa yhtenäinen, joskin melko suoraviivainen kertomus arkkitehtuurista osana 1900-luvun Suomen historiaa.

Yksi kiinnostavimpia kysymyksiä, joita kirjasta ja näyttelystä herää juuri nyt kun elementtipuurakentaminen elää uutta renessanssiaan, on, mitä tälle tuotannolle tapahtui ja miksi se tyrehtyi. Minne katosivat nämä kahdessa viikossa pystytettävät, koko kansalle kelpaavat ja koko maailman rakastamat talot? Entä mitä tapahtui puu- ja betonielementein toteutetuille kerrostaloille, joita varten Puutalo Oy valmisti

elementtejä muun muassa Tapiolaan? Tämä ja moni muu kysymys jää kirjassa paljolti auki, eikä siihen yksiselitteisiä vastauksia olekaan. Kirja ja näyttely kuitenkin toimivat tärkeinä herättäjinä ja kontekstina tämän kysymyksen pohtimiseen. Ne tarjoavat monia avauksia siitä, miten historian opeista voi saada toivoa myös tulevaan.

Markus Lähteenmäki on taidehistorioitsija ja kuraattori, parhaillaan postdoc-tutkija Helsingin yliopistossa, missä hän valmistelee väitöskirjansa *"The History that is Made in the Streets": Architecture and Images of Public Space in Revolutionary Russia* (ETH Zurich, 2022) pohjalta kirjaa. Hänen artikkeleitaan ja arvioitaan on julkaissut muun muassa *Log*, *The Burlington Magazine* ja *Art History*, ja hän on kuratoinut näyttelyitä muun muassa Sveitsin Arkkitehtuurimuseolle.